

Vård, skola, omsorg

ETT POLITISKT MANTRA MÖTER VERKLIGHETEN

EN SEMINARIESERIE PÅ JONSEREDS HERRGÅRD

Mats Fahlgren

GÖTEBORGS UNIVERSITET

BräckeDiakoni

VÅRD, SKOLA, OMSORG

Vård, skola, omsorg

ETT POLITISKT MANTRA MÖTER VERKLIGHETEN

MATS FAHLGREN

JONSEREDS HERRGÅRD 2007

GÖTEBORGS UNIVERSITET

BräckeDiakoni

SEMINARIERAPPORTER FRÅN JONSEREDS HERRGÅRD

1. Universitetet i samhället (2004)
2. Hälsan och samhället (2007)
3. New Scenes for International Cooperation (2007)
4. Framtidens medicin (2007)
5. Himlen över Aspen (2007)

ÖVRIG UTGIVNING

Jonsereds herrgård (2004)

Jonsered. Stenåldersboplats. Bruksort. Kunskapssamhälle (2005)

Den framtida regionindelningen (2006)

Mats Fahlgren

Vård, skola omsorg

ISBN 978-91-975637-5-8

Redaktör: Anders Franck

Grafisk form: Anders Eurén

INNEHÅLL

Vad var det för ord...?	8
<i>Den goda vården</i>	10
<i>Den goda skolan</i>	25
<i>Den goda omsorgen</i>	40
<i>Appendix</i>	57

Vad var det för ord...?

KAN DET FINNAS en röd tråd här, funderade jag när jag fick uppdraget att skriva om Bräcke Diakonis och Göteborgs universitets seminarieserie på Jonsereds herrgård.

Nej, knappast. Seminarierna handlade ju om tre så olika slag av verksamhet som skola, vård och omsorg.

Men det fanns det.

Fast de var två: ledarskap och värdegrund.

I alla tre sektorerna ropas det nästan desperat efter dessa två faktorer.

I skolan har föräldrar och lärare abdikerat från sitt vuxenansvar.

I sjukvården verkar det historiskt inte ha funnits något ledarskap alls.

Och i äldreomsorgen vågar ingen ännu ta täten i den oundvikliga frågan om "äldreboomen".

Det verkar som om många av oss har tappat sin moraliska kompass. Även högre chefer och politiker, som borde gå i första ledet med sina visioner, uppträder vilset och tycker att "andra" ska visa ledarskap.

Jag tänker på Nils Ferlins barfotabarn som tappat sitt ord och sin papperslapp och sitter på handlarns trapp och gråter så övergivet.

Vad är det för ord vi tappat bort?

Solidaritet? Civilkurage? Empati? Medmänsklighet?

Bertil Hansson, tidigare statsråd och numera högläsande volontär på Änggårdsbackens äldreboende, tror att ordet är tillit.

Vet vi ens själva vilket ordet är? Eller väntar vi på att "någon annan" ska hitta ordet – och därmed vår kompass i livet? I så fall lär vi nog få vänta.

Göteborg i januari 2008

Mats Fahlgren

FRILANSJOURNALIST

Den goda vården

VISION OCH VERKLIGHET

19 september 2007

Släpp sjukvården fri!

Bort med planerande byråkrati av Sovjetmodell, in med efterfrågestyrd vård.

Varför får vi medborgare välja allt utom just sjukvård? Ett "Psyk-IKEA", där man själv får sätta ihop sin psykiatriska vård, kunde bli en lysande svensk exportidé.

Eller blir sjukvården då reserverad för de rika och välinformerade?

Det blev en djärv och provocerande sjukvårdsdebatt vid seminariet *Den goda vården* på Jonsereds herrgård den 19 september 2007. Var finns den goda vården? För vem? Hur mycket god vård har vi råd med? Och varför vet vi så lite om vårdens resultat?

Seminariet var det första i en serie på tre om vården, skolan och omsorgen. Arrangörerna Bräcke Diakoni och Göteborgs universitet hade samlat en skara på 21 deltagare med gedigna kunskaper från Vårdsverige. Men en tjuogoandra person var högst närvarande i debatten – Florence Nightingale, symbolen för den ideellt arbetande, upppoffrande sjuksystemen.

– Fast hon var ju inte sån, egentligen. Hon var en oerhört betydelsefull vårdteoretiker, skribent och statistiker, konstaterade författaren och debattören Åsa Moberg, som skrivit boken "Hon var ingen Florence Nightingale – människan bakom myten".

– Florence Nightingale kunde belägga allt hon gjorde därför att hon förde bok om allting, på både litterär och matematisk nivå. Hennes samlade skrif-

ter är 16 tjocka band. Få har förstått hur viktig hon var, sa Åsa Moberg.

Florence Nightingale levde 1820 – 1910.

– Men det har tagit 150 år, ända tills nu, innan tänkandet hon stod för har fått fäste i världen. Jag har undrat mycket över varför det har tagit så lång tid, sa Åsa Moberg.

Som ”braständare” på seminariet tog Åsa Moberg avstamp i frågan ”Varför är det ingen som vet det som verkligen vore värt att veta?” Hon ställde den efter tio års erfarenhet av psykiatrin, som anhörig till den manodepressive Adam.

– Då började jag grubbla över varför vårdinsatserna var i bästa fall handfallna och i värsta fall helt destruktiva. Och det gick inte att få svar, eftersom det brister i mätandet av världens resultat, sa Åsa Moberg.

Hon viftade med den rutiga skriften ”Öppna jämförelser av hälso- och sjukvårdens kvalitet och effektivitet”.

– Här framgår att på två stora områden – primärvård och psykiatri – kan man inte göra några jämförelser överhuvudtaget, för de rapporterar inte sina resultat. Därför vet ingen på central nivå vilka effekter till exempel psykologers medverkan har i primärvård och psykiatri, sa Åsa Moberg.

Hon var kritisk mot att flera landsting lagt ned vårdavdelningar för långvarigt psykossjuka, trots framgångar.

– Alla pratar om hur bra det är med lättåtkomlig vård för psykospatienter, men de läggs ned ändå, därför att nån planerare tror att det går att spara pengar. Men det går inte, det visste redan Florence Nightingale. Hon skriver att när ett samhälle inte tar hand om sina mest bräckliga människor, så kostar det alltid pengar – i någon ände.

Ingen som vet

Åsa Moberg refererade till flera rapporter som visar på det sambandet, till exempel att de som omkommer i eldsvådor är medelålders manliga missbrukare och att gruppen hemlösa konsumerar mycket mer akutsjukvård och slutenvård än någon annan grupp i samhället.

– Vad kostar inte allt detta? Vi räknar för lite, det är mitt svar på frågan ”Varför är det ingen som vet det som verkligen vore värt att veta?”

Hon skulle själv vilja veta om ohälsa och behandlingsbehov påverkas på en ort där befolkningen har god tillgång till psykologer på vårdcentralen, jämfört med andra orter. Ett exempel är Gagnefs vårdcentral i Dalarna som driver ett psykologprojekt.

– På Gagnefs vårdcentral ringer man rutinmässigt varje morgon till slutenvårdsinstitutionerna som kan vara aktuella för kommuninvånarna och hör om någon invånare blivit inlagd under natten. I så fall gör man ögonblickligen en vårdplan, det tycker jag är helt fantastiskt, sa Åsa Moberg.

Hon vill se jämförelser mellan olika kommuners konsumtion av till exempel sluten vård i psykiatri och somatisk vård. Följda av frågan till dem med minst vård: Vad gör ni för att uppnå detta?

– I Dalarna skulle detta vara lätt, många kommuner är jämförbara med Gagnef. Varför genomförs inte dessa ganska givna och enkla projekt? Jag har en känsla av att man är rädd för svaren. Rädd för att visa upp de sämsta avdelningarna, de sämsta kommunerna, de sämsta vårdenheterna, sa Åsa Moberg.

Hon avslutade sin inledning med ett citat ur Florence Nightingales ”Anteckningar om sjukvård” från 1860:

”Jag skulle vilja ge en anvisning till alla som sköter sjuka eller kommer på besök till dem, till alla som ska uttala sin mening om sjukdomen och dess förlopp: Gå tillbaka och se på patienten efter det att han haft en timmes livligt samtal med er, det är det bästa beviset man kan få på hur hans verkliga tillstånd är. Men uttala aldrig er åsikt om honom endast grundat på vad han gör eller hur han ser ut under en sådan konversation. Om det är möjligt, så tag också mycket noga reda på hurdan natt han hade efteråt.”

– Jag tycker att vi måste börja lyssna mer på patienter, vårdpersonal på alla nivåer och mäta mer vad de säger, det kan inte vara omöjligt. Och vi måste lyssna mer på alla anhöriga, avslutade Åsa Moberg.

Efter diskussion i smågrupper vågade sig Robert Sinclair, medicinsk rådgivare på Västra Götalandsregionen, på att definiera vad som är god vård.

– Det är bara att läsa på Socialstyrelsens hemsida: ”Vården ska vara säker, kunskapsbaserad och ändamålsenlig, patientfokuserad, effektiv, jämlik och ges i rimlig tid”.

Men är det så enkelt? Lars Seligman, läkare i hemsjukvården Centrum i Göteborg, tog upp fallet med den unge man med en sällsynt sjukdom som behöver mediciner för tio miljoner kronor per månad för att överleva. Är det god vård?

– Ja, hans medicinering ingick ju i ett forskningsprojekt och då får man enligt Helsingforskonventionen inte lämna patienten utan behandling, sa Åsa Moberg.

Bengt-Ove Boström, som arbetar med kvalitetsfrågor vid Göteborgs universitet, tyckte att frågan måste delas upp i två:

– På en nivå handlar det om vad den enskilda patienten behöver för att så snabbt som möjligt vinna god hälsa. Men på en samhällsnivå handlar det om hur mycket god vård vi har råd med och hur vi ska fördela den mellan olika patienter och typer av sjukdomar.

– Hur vi distribuerar vården i samhället måste vara skilt från vad som är god vård för att bli frisk, sa Bengt-Ove Boström.

Jerry Larsson, neuropsykolog på Sahlgrenska universitetssjukhuset, förde in frågan på vems uppdrag vården arbetar:

– En hjärnskadad kvinna skulle rehabiliteras tillbaka till sitt arbete i en butik eller till annat arbete som hon skulle klara utifrån sina nya förutsättningar. Men hon ville själv höja sin livskvalitet och byta arbetsinriktning för att arbeta som konstnär. Försäkringskassan, som köpte tjänsterna av Bräcke Diakoni, såg det som ett misslyckande eftersom hon sannolikt inte skulle kunna försörja sig på det.

– Här hamnar vi i ett etiskt dilemma: Vem är vår uppdragsgivare – patienten eller den som betalar vården. I det här fallet slutade historien med

fortsatt sjukskrivning, hon fick varken konstnärligt yrke eller sitt gamla jobb tillbaka, sa Jerry Larsson.

Lars Pettersson från intresseorganisationen Famna berättade att hans grupp diskuterat om det finns en motsättning mellan evidensbaserad vård och patienträtten.

– Om en cancerpatient tackar nej till en dokumenterat framgångsrik behandlingsmetod för att kanske ha en bättre livskvalitet under en tid – hur hanterar man det som läkare? Och om man följer patientens råd – dokumenteras det som ett misslyckande eller som en framgång, undrade Lars Pettersson.

Patient Empowerment

Ingmar Hesslefors, ordförande i Bräcke Diakonis styrelse, ansåg att patienten måste vara enväldig domare.

– Den goda vården är hur man upplever att man blir behandlad, både i det mänskliga och i det medicinska mötet. Det kan inte vara bara Försäkringskassans perspektiv som avgör hur man mäter kvaliteten i vården, utan också det sociala, mänskliga perspektivet, sa Ingmar Hesslefors och undrade om det finns plats för det i svenska vården.

Peter Lönnroth, biträdande sjukvårdsdirektör i Västra Götalandsregionen, svarade att sådana kalkyler görs i olika prioriteringssammanhang.

– Man kan jämföra kostnad per vunnet levnadsår och andra parametrar för livskvalitet. Det kan möjligen förädla diskussionen, men till sist måste någon hosta upp sig och fatta ett beslut för patienten. Och då är det god vård som baseras på kultur, traditioner, förhållningssätt och värdegrund.

– För även om vi försöker hitta strukturer och teknokratiska beskrivningar, och hur invändningsfritt det än låter, är det ändå det lokala ledarskapet och den förhärskande kulturen som faller avgörandet.

Robert Sinclair instämde i att det lokala ledarskapet har mycket stor betydelse, inte minst när det gäller att våga göra öppna jämförelser mellan vårdresultaten på kliniker eller sjukhus.

– Enbart i Region Skåne lär det finnas 220 sjuksköterskor som bara sysslar med att registrera data och alltså inte arbetar med patientvård. En herrans massa människor arbetar med att skicka in data, både nyttiga och onyttiga.

– Öppna jämförelser börjar komma mer och mer. Man kan tycka att vi mäter fel saker, men det är en start och kanske kan det göras bättre. Om vi alla lär oss hantera detta, är det rimligen en drivkraft för ”Patient Empowerment”, att få det bättre ur patientens synvinkel.

– Det är ju svårt att värdera vad olika samhällsliga tjänster – skolan, polisen eller domstolarna – egentligen är värda. Men jag tycker att vården är föredömlig när det gäller att åtminstone försöka komma igång, sa Robert Sinclair.

– Vi behöver mer kunskap om vad vi får ut av vården. Men om alltför många räknar, är det till slut ingen som vårdar.

Agne Furingsten, projektledare i Partille kommun, påminde om den uppmärksammade debatten för några år sedan då Östergötlands läns landsting ville kategorisera patienter i olika grupperingar och till exempel prioritera patienter i yrkesverksam ålder.

– Det är inte så enkelt som att patienten avgör vad som är god vård. Samhället sätter ibland upp regelverk som hindrar, sa Agne Furingsten.

– Ytterst är det nog samhällsekonomin som har sista ordet, för vi kan inte vårda mer än vi har resurser till. Vad är då en rimlig proportion mellan 10 miljoner i månaden för en enskild patient och vad de pengarna kan åstadkomma för andra patienter? Den balansgången är självklart väldigt svår.

Lars Pettersson berättade om en utredning bland vårdanställda i Farnas medlemsorganisationer om hur de värderade sitt arbete.

– Det är slående hur ofta begreppet värdegrund återkommer. De står där mitt i sin vårdvardag och ska ta olika beslut: Hur ska vi göra med all den kunskap vi besitter, alla rekommendationer? Hur ska jag bemöta den här patienten?

– Det där tycker vi är intressant och ska försöka fånga upp, eftersom det är så entydigt hur ofta värdegrunden återkommer, sa Lars Pettersson.

Robert Sinclair hade samma erfarenhet från den offentliga sjukvården:

– När vi arrangerar föreläsningar för personalen i etikfrågor är intresset jättestort. Roligt att det är så, tänk att vi har en vårdpersonal som är så intresserad av de här frågorna.

– Vi ska vara väldigt glada för att vi i grunden i svensk sjukvård har en fantastiskt fin inställning hos en jättestor del av personalen som verkligen gör sitt bästa. Sen får de inte alltid till det, men i vilken verksamhet får man det?

Robert Sinclair tog till en liknelse med snabbmatsbranschen för att beskriva vilka orimliga krav som ibland ställs på vården.

– Ingen går in på McDonalds och förväntar sig en sjurätters avsmakningsmeny. Men i vården går man in och får allt, från en slickepinne till en sjurätters. Vården tar hand om oändligt mycket, även sånt som den inte är designad för att ta hand om, till exempel våra livsproblem, sånt som prästerna tog hand om förr.

– Allt detta kan vården rimligen inte klara av. För det är den inte gjord för och frågan är om den ska vara det, sa Robert Sinclair.

Peter Lönnroth hade nyligen varit på möten både med socialstyrelsen och med landets alla sjukvårdsdirektörer och kunde rapportera att alla är överens om att vården har bra system för att mäta, följa upp, ledningssystem och strukturer. Men ändå är det något som fattas.

– Det fattas värdekultur, ledarskap och förmåga att fatta beslut. Vi måste börja diskutera hur vi säkerställer det etiska samtalet på arbetsplatsen, det är en nyckelfråga. Och då måste vi avmystifiera sjukvårdsapparaten, sa Peter Lönnroth.

– Jag hävdar att det inte handlar om ett systemfel utan om kultur- och värdegrundsfrågor som omfattar andra arbetsplatser också. Vi vet att arbetsmiljön och personalens välmående återverkar på hur kunden bemöts, det är en urgammal princip som gäller även sjukvården. Alltså får vi börja fråga oss hur det är med jämställdheten, hierarkin, värdefrågorna? Fungerar arbetsplatsträffarna?

– Det handlar om grundläggande ledarskaps- och kulturfrågor i en miljö som har saknat ledarskap i många år. Jag vill påstå att det aktiva ledarskapet har kommit inom vårdapparaten de senaste tio åren, det är alltså en ny kultur, sa Peter Lönnroth.

Susanna Carolusson, privatpraktiserande psykolog och psykoterapeut, ifrågasatte om evidensbaserad vård alltid måste vara rätt. Hon tog ECT, elektrochockbehandling, inom psykiatrin som exempel.

– På en rond träffade jag en 67-årig kvinna med depression. Hon ville ha ECT igen eftersom hon fått det fem gånger de senaste tio åren och det hade hjälpt varje gång. Och det är god evidens på att ECT faktiskt hjälper mot depressioner.

– Jag anser att patienten ska få bestämma. Men vilka valmöjligheter hade hon? Visste hon att det finns andra behandlingsmöjligheter? Nej, det visste hon inte.

Kvinnans depression hade i journalerna ingen förklaring i hennes aktuella liv, utan förklarades som nedärvd. Susanna Carolusson föreslog en klinisk djupintervju och efter två timmar visade det sig att kvinnan hade ”tusen skäl till depression” i sin livshistoria.

– Hon grät för första gången på så länge hon kunde minnas, trots att hon började intervjun med att ”Jag har inget att klaga över, det har inte hänt något som orsakat min depression”.

Kvinnan fick välja väg: elbehandlingar som hjälpt tidigare, eller den svårare vägen med bearbetande samtalsterapi, som kanske skulle ta flera år.

– Hon valde den svåra vägen och hon kom inte tillbaka till psykiatrin, hon var i kontakt med vårdcentralen ett par år och sen behövde hon inte det heller. Detta som exempel på valmöjlighet och evidens, sa Susanna Carolusson.

Peter Lönnroth berättade att när den offentliga sjukvården frågar patienterna vad som är viktigast svarar de varje år samma sak: delaktighet och tillgänglighet.

– Hur ska man då skapa det? Jo, genom att tillämpa principer från vilken annan verksamhet som helst, som en kundmottagning på en bilverkstad. Här måste vi avmystifiera vårdsystemet, för i grunden gäller där samma generella värderingsprinciper som i de flesta andra sektorer i samhället.

”Psyk-IKEA”

Robert Sinclair funderade över varför sjukvården behandlas så speciellt i samhället, varför vi försöker organisera fram en god vård i stället för att låta patienternas efterfrågan styra.

– Skälet är att vi bestämt att vården ska fördelas rättvist, det handlar mer om den kollektiva sjukförsäkringen, alltså pengarna.

– Hela livet i övrigt lämnas åt oss själva; vi uppfostrar våra barn, får gifta oss själva, vi får välja mat och farliga bilar, men just vården ska till varje pris organiseras fram i det här landet.

– Men vi kanske har tänkt totalt fel. Om man i stället vänder på det, struntar i att organisera fram vården och låter det bli vad det blir. Om vården inte är konstigare än alla andra varor och tjänster vi konsumerar, från kläder till underhållning – vad händer då?

– Jo, då blir plötsligt kunden – patienten – den riktigt starke. Det faktum att vissa inte kan betala får spridas ut till andra försäkringssystem, men låt vården vara precis som stora delar av livet i övrigt.

– Jag instämmer helt! Men när man försöker säga det, väcker det alltid mycket anstöt, vilket förvånar mig enormt, sa Åsa Moberg.

Hon har en dröm om att starta ett ”Psyk-Ikea”.

– Människor som har behov av psykiatrisk vård och deras anhöriga ska kunna gå till ett varuhus och köpa exakt de tjänster de behöver – inte det fyrkantiga man får i dagens psykiatri som inte ger det man behöver och som använder resurser till att tala om varför man inte kan få det man behöver.

Åsa Moberg tror att med en sådan affärsidé ”ligger världen öppen”.

– Situationen är identisk i många länder, det spelar ingen roll hur vården

är organiserad formellt, i praktiken är den lika dålig för alla som har till exempel manodepressiva familjemedlemmar.

Lars Seligman invände att många inte skulle ha råd att vända sig till en sådan vård.

– Jag tror att den sjukvården skulle bli fruktansvärt ojämlig. Det blir vård utifrån vilka ekonomiska möjligheter man har och det tycker jag vore förfärligt. Den klasskillnad som redan i dag finns skulle bli mycket värre.

Robert Sinclair höll med om att det kan bli så.

– Men redan idag finns klasskillnader i stora delar av samhället i övrigt, fast det har vi inga synpunkter på, där får vi välja själva. Varför inte i vården?

– Vi ser negativa effekter också när vi ska organisera just vårdsektorn till förbannelse. Vi överarbetar en massa saker, som kanske inte ger oss något tillbaka. Frågan är vad det kostar. Kanske skulle vi fått ut mer – även till de svaga – om vi inte ägnat så mycket tid åt att organisera hela den här teknokratien, sa Robert Sinclair.

Lars Pettersson från Famna påpekade att det finns fler alternativ än offentlig-skattefinansierad och privat-kommersiell sjukvård, nämligen att patientgrupper äger vårdproduktionen.

– Ett sådant exempel är Psoriasisförbundets vårdenheter, där är patienterna ägare och hela produktionen är upplagd för att passa just dem. Jag tycker att man gott skulle kunna pröva det på fler områden.

Per Eckerdal, chef för Bräcke Diakoni, en privat non-profitorganisation, konstaterade att den svenska modellen bygger på målet att fördela vården efter behov, inte efter köpkraft.

– Här finns en grundläggande tanke om solidaritet. Jag är inte säker på att det stämmer att sjukvården är mer detaljreglerad i Sverige än i andra länder. Jag har en känsla av att det är lätt att hitta exempel i andra västeuropeiska länder där man centralstyr sjukvården nationellt genom detaljregleringar.

Per Eckerdal ställde sig tveksam till ett totalt systemskifte.

– Kanske kan vi hitta modifieringar inom nuvarande system som gör att vi kan komma till rätta med de största svagheterna. Vi kan knappast förverkliga den goda vården som ett absolut mått, däremot hela tiden sträva efter att göra vården bättre.

Per Eckerdal höll med om att det bör vara patienten som avgör vad som är god vård och rätt vård. Men i realiteten blir det ändå alltid kompromisser som styr.

– Det är aldrig så enkelt att patienten avgör. Andra komponenter, till exempel ekonomin, spelar alltid in – oavsett om vi har ett skatte-, försäkrings- eller privatfinansierat system.

Susanna Carolusson tog sig själv som exempel i debatten om finansiering och ojämlikhet.

– Jag är ju privatpraktiserande terapeut. Varför betraktar samhället inte det som ruskigt orättvist att människor inte får välja terapiform därför att de flesta duktiga psykoterapeuter med tiden väljer att bedriva privat verksamhet?

– Samtidigt har jag studenter som väljer bort bil eller stor lägenhet och kanske bor kollektivt för att ha råd med terapi. De prioriterar sina behov och lyckas få råd, sa Susanna Carolusson.

Ingmar Hesslefors frågade sig om folk i vårdapparaten försöker försvara sig själva med ord som rättvisa och jämlikhet.

– Medvetet eller omedvetet försvarar man apparaten genom att gömma sig bakom sådana begrepp som är oerhört svåra att angripa. För vem står upp och säger att han vill ha en orättvis vård...?

Lars Seligman undrade vilka den goda vården ska finnas till för.

– Vi vet att prognosen för nästan alla åkommor är sämre om man tillhör en låg socialklass än en hög. Kan det bero på att den goda vården är bättre för oss som har det bra än för de andra? Och ska vi i så fall göra nåt åt det?

Agne Furingsten från Partille kommun fortsatte på spåret sjukvården som efterfrågestyrd och kundanpassad. Han såg inte någon större fara att

sjukvården skulle bli kommersialiserad på ett negativt sätt.

– I den kommunala verksamheten pratar man mycket om gå att över till efterfrågestyrning i stället för utbudsstyrning som varit allmänt gällande inom barnomsorg och skola.

– I dag sitter ett antal planerare och försöker bestämma vilket utbud vi ska ha i stället för att låta kunden styra. Där går ett antal mantimmar åt, som kanske kunde läggas i den direkta produktionen i stället.

– Jag kan se likheter med vårdapparaten, här bör man fråga sig om inte efterfrågestyrd verksamhet är att föredra framför utbudsstyrd och planerad. Personligen tror jag att det skulle effektivisera och förbättra både för patienten och för vårdapparaten.

– Ytterst är det kunden/patienten som ska uppleva att han får god vård. Hur vårdapparaten åstadkommer det spelar mindre roll, tyckte Agne Furingsten.

Anders Möller, verksam både på Bräcke Diakoni och Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap, påpekade att resurssvaga personer inte bara har ont om pengar utan också svårare att formulera sina behov.

– Vissa klienter skulle nog må bra av att slippa en efterfrågestyrd organisation. Det hänger ihop med vad man har rätt att förvänta sig, vad man tycker att man är värd. Det finns de som behöver hjälp med att formulera sina behov, sa Anders Möller.

Peter Lönnroth höll med om att ju bättre vård som ges till dem som har råd, desto sämre blir vården för dem som inte har råd.

– Men jag tycker ändå det är värt att utveckla efterfrågestyrning. I en del landsting har det gjorts försök att kopiera skolpengsystemet. Ett exempel är Vårdval Halland. Stockholms läns landsting och Region Skåne hakar på.

– Det svåra är då att medborgarna oftast bara kan bedöma vissa kvaliteter i vården, som delaktighet och tillgänglighet. Men de vet inte om stygnen håller eller om långtidsresultaten är bra.

Och för att kunna välja rätt vård behövs fakta, till exempel om långtids-

resultaten. Peter Lönnroth anser att vårdpengen oftast inte fungerar särskilt bra utan blir ett kostnadsdrivande system.

– I USA konsumerar det systemet 17 procent av BNP mot 9 procent i Sverige. I USA är 40 procent av befolkningen utestängd från det allmänna sjukvårdssystemet, det är det facit vi kan utläsa idag, sa Peter Lönnroth.

Ingalill Lindström arbetar med rehabilitering inom Västra Götalandsregionen. Hon berättade att många medborgare saknar överblick över vad man kan få i landstingsvården och vad man inte kan få:

– Jag har fått frågan om ”medicinsk massage” går att få för patientavgiften 80 kr eller om man måste gå till ett privat spa och betala 680 kr. Och kan man få medicinsk fotvård? Jodå, men då får man inte tårna målade...!

– Det borde finnas klara gränser för när utbudet i landstingsvården tar slut och patienten i stället får gå till privata företag.

Lars Seligman berättade om ett fall med en hemlös kvinna som hade vätska i buken, ett problem som är vanligt bland alkoholister. Så behandlingen inriktade sig på det.

– I själva verket hade kvinnan äggstockscancer. Det upptäcktes inte trots att hon sökte på flera håll. Hon var dålig på att kommunicera, vilket är svårare om man inte tillhör samma socialklass som läkare och annan sjukvårdspersonal.

– Jag undrar om det är så att människor som kommer från andra kulturer eller sämre sociala omständigheter inte får del av den goda vården därför att de inte kan kommunicera och förklara.

Sista resten av Sovjet

Svaret på frågan blev ett unisont ja, vilket fick Lars Seligman att föreslå bättre utbildning om hur vårdens personal kommunicerar och bemöter patienter.

– Här finns det oerhört mycket att göra. Alla människor vet faktiskt inte sina behov utan behöver lite hjälp, sa Lars Seligman och berättade om en man som sökte vård för en bruten handled.

– Han var väldigt stirrig, vilket ledde till att han så småningom fick behandling för sin ADHD och sedan mårde fantastiskt mycket bättre. Att han blev gipsad för sin brutna handled var bra, men den stora grejen var att han fick hjälp med det han inte visste att han behövde hjälp med. Och just detta har faktiskt hänt, försäkrade Lars Seligman.

– Det finns stora grupper, inte minst inom psykiatrin, som inte vet vilka behov de har, vilka resurser som finns och vilka krav man kan ställa.

Mot slutet av dagen konstaterade Åsa Moberg att diskussionen innehållit förhållandevis lite av den gamla striden ”rättvis kontra orättvis vård.”

– Alla vi som kämpar för en orättvis vård får fortsätta med det. Jag tycker nästan vi ska kalla oss ”Aktionsgruppen för orättvis vård”, det skulle ta bort laddningen i det hela, sa Åsa Moberg.

Hon förklarade att problemet med till exempel psykiatrin idag är att den är generellt lika orättvis, för både fattig och rik.

– Om du är rik finns det inget du kan köpa. Och alla som jag känner som har haft med psykiatrin att göra, har haft enorma privata utgifter på grund av psykiatrins brister. Om man istället kunde få använda de pengarna till att köpa nåt konstruktivt i stället för att hela tiden reparera de katastrofer som uppstår därför att man inte kan få hjälp, då skulle man som privatperson ha stora resurser att satsa.

Ett framtida Psyk-Ikea behöver inte heller missgynna de svaga grupperna, om man inför en avgiftstaxa lånad från den svenske hovläkaren Axel Munthe, som vårdade både Europas societet och fattiga kolerasjuka i Neapel.

– Betalningsprincipen var enkel: efter förmåga. Den fattige betalade inget alls, medan den rike betalade mycket. Jag tror att det skulle funka bra även idag, sa Åsa Moberg.

Ett annat problem med sjukvården, enligt Åsa Moberg, är att den lägger för mycket energi på interna gränsstrider, till exempel kommun- och landstingsgränser.

– Nu när vi är med i EU vet jag inte hur många olika gränsstrider som kan

uppstå, men det är ofantligt många. Och för varje enhet som tillkommer i systemet, blir det mindre utrymme för patienten. Här finns ett allvarligt fel.

Åsa Moberg rekommenderade en bok från SBU som handlade om relationen mellan patient och läkare.

– Boken är en genomgång av vetenskapliga studier av läkekonst på många medicinska områden och kommer fram till samma slutsats på alla, nämligen att den verksamma ingrediensen är alliansen mellan behandlare och patient. Sockerpiller funkade jättebra som smärtlindring om doktorn tror att det är smärtstillande medel...

– Det finns alltså hög evidens för att just behandlingsalliansen är mycket viktig, men så som sjukvården ser ut idag, finns ingen chans för de flesta att bygga en sån allians överhuvudtaget. Det är lika destruktivt för personalen som för patienterna, ett stort resursslöseri som alla far illa av.

Åsa Moberg tyckte att den planhushållning som kännetecknar dagens sjukvård är ”den sista resten av den gamla Sovjetstaten”.

– Och den finns i nästan alla västländer. Det är olika byråkratiska ramar, men styrningsambitionerna är ungefär likartade.

– Varför vi har kvar detta på just sjukvårdens område kan jag inte förklara på annat sätt än att om politikerna inte behåller makten över sjukvården har de nästan inget kvar att styra över. Här i Sverige är det väl bara Sveriges Television och Sveriges Radio, pikade Åsa Moberg.

Hon tyckte att planeringsbyråkratin är en stor olycka för sjukvården.

– Vi måste inse att människor är lika kompetenta att bedöma vilken vård de behöver som vilken bil de behöver. Och att det alltid kommer att finnas människor som inte kan bedöma vad de behöver. Men vi är alla utlämnade till läkarna, sa Åsa Moberg.

Den goda skolan

VISION OCH VERKLIGHET

16 oktober 2007

– Den svenska skolan är inte intressant längre. Eleverna och samhället ut-
anför vänder skolan ryggen, de är intresserade av inläring och kompetens
– inte skolan i sig.

– Dagens skola passar kanske 20 procent av eleverna. Vi måste hitta alter-
nativ för alla de andra – hemskola, internat, vuxenutbildning, verksamhets-
förlagd utbildning. Låt tusen blommor blomma!

Den omruskande inledningen levererade ”pedagogdoktor” John Stein-
berg vid seminariet *Den goda skolan* på Jonsereds herrgård den 16 oktober
2007. Han vill se ett lärande som pågår jämt, 52 veckor om året.

– Vårt fokus på skolan som institution gör oss blinda för alla möjligheter
till inläring som finns i vår närhet varenda dag och som våra barn och ung-
domar kan använda sig av.

– Jag säger inte att vi ska lägga ner den svenska skolan, men vi måste hitta
andra alternativ, för dem som inte passar där. Och vi behöver handledare och
mentorerna som komplement till lärarna.

John Steinberg är fil dr i pedagogik och har en bakgrund som skolforskare,
rektor och ”kringresande i föredrag”. Han har skrivit 37 böcker om pedagogik
och som ”Dr John” har han medverkat i TV- och radioprogram, bland annat
i Utbildningsradion.

Han började intressera sig för pedagogik för att han var ”arg på skolsyste-
men”, både det amerikanska, som han själv gick i, och det svenska, som hans
tre pojkar gått i.

Jonseredsseminariet inledde han med en uppvisning i snabbinläring,
genom att direkt memorera förnamnen på samtliga 25 deltagare. Han fick
applåder och delade raskt ut en gruppövning:

– Vad är det som är omöjligt idag, men om det vore möjligt, radikalt skulle förbättra verksamheten i skolan?

Efter två minuters diskussion med bordsgrannarna dök det upp olika förslag:

- Tydliga mål för att ge motivation och längtan
- Ge upp tanken på perfekt innehåll i en perfekt struktur
- Ändra skolåret, som är uppbyggt efter det gamla jordbrukarsamhället
- Kunskapsindelade klasser i stället för åldersindelade
- Skapa en skolmiljö för hela hjärnan, där glädje och lust ges utrymme

John Steinberg tackade för förslagen och kommenterade dem men var inne på mer omvälvande tankar:

– Jag ser fyra sätt att utveckla skolan – ledarskap, uppföljning, uppdrag och avveckling. Idag ska jag prata mest om avveckling.

John Steinberg anser att skolan är en institution utan framtid. Ett ställe där galenskapen frodas.

– Ni kan väl definitionen på galenskap? ”Att göra om samma sak en gång till men förvänta sig ett annat resultat”.

– Frågan är hur mycket man kan laborera i det system som redan finns och ändå få ett annat resultat. Hur mycket energi ska vi satsa på att utveckla den organisation som finns idag? Är det kanske dags att hitta nåt annat?

John Steinberg anser att dagens skola har ett stort ledarskapsdilemma. De vuxna har abdikerat från ledarskapet i skolan, och det gäller både lärare och föräldrar.

– Av rädsla för att bli betraktad som auktoritär i vår demokratiska skola, avstår man från ledarskap, sa John Steinberg och imiterade ”den demokratiska läraren”: ”Idag har jag tänkt att vi ska ha grupparbete, vad tycker ni om det? Ska vi ha två eller fyra grupper? Vad vill ni göra idag? Hur länge ska vi

hålla på? Jag finns här som resursperson...”

– Jag överdriver lite, men det här är väldigt vanligt idag. Läraren sitter i förhandlingar hela dagarna med sina elever. Och det funkar inte.

John Steinberg vände sig mot mediebilderna där en skola utmålas som bättre än en annan om medelbetygen ligger några decimaler högre eller om arbetsron är lite bättre.

– Många säger att om det är lugnt och tyst i skolan, då är det en bra skola. Andra tycker att det är en bra skola om skolchefen håller sin budget. Det är svårt att mäta kvalitet i en verksamhet där det långsiktiga målet är kompetenta medborgare för vår demokrati, sa John Steinberg.

Han refererade till den amerikanske författaren John Taylor Gattos bok ”The Underground History of American Education”.

– Här kan man läsa de mest häpnadsväckande saker. Om bara bråkdelar av den här boken stämmer med verkligheten, är vi illa ute, sa John Steinberg.

Rötter i kastväsendet

Gatto skriver till exempel att amerikanerna historiskt haft en mycket hög läskunnighet, över 90 procent. Men undersökningar i det militära visar att på 60-talet kunde bara 20 procent av befolkningen läsa förpackningar tillräckligt bra för att förstå hur de skulle ta sin medicin.

– Gatto menar att det inte nödvändigtvis är sant att ju längre man går i skolan, desto bättre blir man på att läsa. Det tål att tänka på, sa John Steinberg.

Gatto hävdar också att skolans historiska rötter finns i det hinduiska kastsystemet.

– Ett skäl till att jag blev intresserad av pedagogik var min high school i Rochester, New York, en skola med 2 000 elever.

– Vi som utvaldes som de mest begåvade eleverna fick läsa i de minsta klasserna, högst upp i huset med de bästa lärarna, medan de minst begåvade läste bokstavligen i källaren, de var den största gruppen med de minst utbildade lärarna. Tja, vad är det om inte ett kastsystem, sa John Steinberg.

John Taylor Gatto tar också upp ”den rationalistiska utopin”, tanken att allt kan mätas och förutsägas.

– Skolan är ett exempel på ”drömmen om det vetenskapligt planerade samhället”. Tron att vi kan organisera människor så att allt blir perfekt, att det finns människor med sån visdom, kunskap och kompetens att de kan planera verksamheten perfekt, så att alla får exakt rätt antal timmar matte, svenska och annat.

– Om vi tror på drömmen om det mätbara och förutsägbara, då ska vi planera i detalj, oroa oss för mål, schema, skolbyggnader och nya läroplaner som förutser allt om framtiden. Men om vi inte tror på det...?

John Steinberg förutspår en kamp mellan motpolerna Kontroll och Frihet i skolans värld.

– Kontroll leder just nu, men Friheten tar upp kampen. Ett tecken på det är att två miljoner barn nu går i hemskola i USA. Många undervisas hemma av religiösa skäl, men det finns en växande rörelse som tycker att den institutionella skolan inte funkar längre.

I vissa amerikanska delstater får 5-10 procent av barnen undervisning i hemmet.

– Det intressanta är att de här barnen är mycket eftertraktade på amerikanska universitet, för de kan ta ansvar för sitt eget lärande, kan ta initiativ och vet hur samhället fungerar. I Sverige går idag bara 100 barn i hemskola, men det kommer nog här också, trodde John Steinberg.

Han refererade till Skolverkets siffror om 25 procents frånvaro i den svenska gymnasieskolan och hade ett näraliggande exempel i sonen Martin, 15 år.

– Under en regnig sommar kunde han sitta 7-8 timmar om dagen och lära sig redigera film och lägga specialeffekter med hjälp av avancerade digitala redigeringsprogram som han lärde sig ur tjocka engelska manualer. När jag påminde om att det kanske var dags att förbereda sig för skolstarten i augusti, svarade han: ”Skolan, den stör min inlärning!”

– Han tycker att skolan tar tid från det han vill lära sig och skolan lär inte ut på ett sätt som passar honom. Så han och många av hans kamrater vänder skolan ryggen, den ger inte dem nånting och då går de inte dit, eller gör bara minimalt ifrån sig, sa John Steinberg.

En av hans slutsatser är alltså att skolan har blivit ointressant.

– Eleverna är inte intresserade av skolan, utan av att lära sig saker. Sam-

hället är inte heller intresserat av skolan – utan av kompetens. Så inläring är intressant, men inte skolan som den ser ut idag. Och då måste vi hitta alternativ.

Om man nu ser den svenska skolan som ”en 170-årig parentes” – hur ser då lösningen ut?

– Låt tusen blommor blomma! Vi har en fantastiskt bra förebild, där Sverige är unikt och bäst i världen: vuxenpedagogiken. Du kan gå på internat och folkhögskolor, i studieförbund och hos alla privata aktörer på marknaden.

– Problemet är att matcha eleven med den skolform eller inlärningsform som fungerar bäst. Det är min vision.

Riktiga program

John Steinberg drömmer om en omorganisation av inläringen från 10-11 års ålder.

– Det handlar om att eleverna ska hitta en form som passar dem: hemskola, internat eller en vanlig skola, som passar ungefär 20 procent av eleverna. På 50-talet tog 15-20 procent av eleverna studenten och idag har 15-20 procent bra betyg, så den formen har ett berättigande, men den passar inte alla.

Steinberg vill också se en satsning på riktiga, individuella program.

– Många lärares idealbild är en till 100 procent individualiserad skola. Det är omöjligt idag, men om det vore möjligt, vill lärarna ha det så. Och det innebär att vi måste satsa på riktiga individuella program och avskaffa begreppet lärare, det är mentorer och handledare vi behöver. I stället går vi nu mot en lärarcertifiering, det fattar jag bara inte!

John Steinberg konstaterade att inga enskilda människor – inte ens lärare – kan besitta all kunskap och hålla sig à jour med allt.

– Men de som klarar det bäst är människor ute i verkligheten som för sin försörjning har behov av att hålla sig à jour med senaste teknik och annat, sa John Steinberg.

– Ut i verkligheten och samarbeta med många aktörer, i stället för att bygga gymnasieskolor med industriprogram som liknar maskinerna i industrin eller datasalar som påminner om dataföretagens.

John Steinberg berättade åter om sin son Martin, som kom hem med bara G i engelska efter första året i gymnasiet.

– Killen är tvåspråkig, han är amerikan! Hur har han fått G när hans kompisar fått VG och MVG. Han hade en förklaring: ”Pappa, du måste förstå, det finns inget samband mellan betyg och kompetens!”

– Så frågan är inte hur barnen ska få bättre betyg utan hur de ska få bättre kompetens. Kan det till och med vara så att skolan i själva verket bidragit till minskad i stället för ökad kompetens?

– Det är en provocerande fråga, men jag tror att det finns andra, mycket bättre sätt att organisera vårt lärande.

Efter diskussion i smågrupper tog John Steinberg upp föräldrarnas roll och ansvar.

– Varför envisas vi med att klara oss utan föräldrar i skolan? Jag tror att vi måste stärka föräldrarna, så att de tar större ansvar för sina barn.

– Vi skolas i att släppa ifrån oss ansvar. Myndigheter, kommunen, skolan eller politiker ska fixa saker och ting åt oss. Jag tror att det finns en fara i det.

– Idag är barnen i skolmiljö 8-10 timmar per dag, inklusive fritids. Plötsligt ska skolan fixa barnens frukost eller hälsan, när man skippar lektioner i en vecka för de ska ha en må-bra-vecka. Jag tror inte att det är nyttigt att vi överlämnar ansvar till institutioner hela tiden.

– Det absolut bästa sättet att utveckla skolan är att satsa mer på föräldrarna, alltså den grundläggande strukturen i hemmen när barnen är små. Om inte den fungerar, kan inte skolan fungera senare, sade John Steinberg.

Ingmar Hesslefors, ordförande i styrelsen för Bräcke Diakoni, tog upp svårigheterna att mäta kvalitet i skolans värld.

– Om vi mäter med linjal får vi en rak skola, om vi mäter med ett snöre kan skolan se ut på alla möjliga sätt. Och i vems intresse mäter man, undrade Ingmar Hesslefors.

– Vi har lärt oss att läskunnigheten gick ner när folkskolan infördes 1842, att den faktiskt var högre dessförinnan, för då krävde husförhören att man kunde ta sig igenom katekes och psalmbok – men att skrivförmågan ökade, sa Ingmar Hesslefors och drog en liknelse från sportens värld.

– Jag kan tycka att det är för enkelt att avgöra vilket fotbollslag som är bäst genom att enbart titta på antalet gjorda mål. Man borde ha bedömningsgrupper på läktaren som visar poäng på dribblingar, passningar, strategi och många andra kategorier, här kan man utbilda det ena sofistikerade systemet efter det andra.

Lektioner i köket

Jonas Österberg, undervisningsråd vid Myndigheten för skolutveckling i Göteborg, berättade om en förskola där man infört begreppet ”märkbar förbättring” i sitt kvalitetsarbete.

– De försökte bli lite mer processinriktade i sitt sätt att bedöma sin verksamhet. Detta är något som många skolutvecklingsforskare försöker identifiera, alltså vilken självförnyande förmåga skolorna har. Några framgångsfaktorer är samarbete, att jobba mot ett gemensamt mål och ett ledarskap som ger incitament att samarbeta, sa Jonas Österberg.

– Och uttrycket ”märkbar förbättring” är bra, det handlar om att beskriva en process, snarare än att mäta nyckeltal.

Birgitta Nesterud, rektor för Göteborgs folkhögskola – Sveriges största – kände sig provocerad av John Steinbergs tankar om att ”avskaffa skolan”.

– Jag är uppvuxen i en arbetarfamilj utan studietraditioner och fick kämpa för att få utbildning, jag fick ta studenten på Hermods, satt hemma vid köksbordet och läste 512 Hermodsbrev och tentade av ämne för ämne – en vanlig bildningsgång för arbetarklassens ”begåvade” barn på den tiden.

– Sen har jag arbetat 40 år i folkhögskolan, med generation efter generation arbetarklassbarn som långtat och törstat efter kunskap och tyckt att tiden på folkhögskolan var deras livs upplevelse, det var då livet tog en ny vändning, sa Birgitta Nesterud.

– Men hur ska vi skapa ett samhälle för inläring? Är den skolform som finns idag den bästa för dagens arbetarbarn, undrade John Steinberg.

– Det vet jag inte, jag har alltid känt mig alienerad i alla skolor jag gått utom på Hermods, för där fick jag vara ensam hemma i köket. Men på universitetet upplevde jag ett stort främlingskap, sa Birgitta Nesterud.

– Men det är just det jag säger. Hitta formen som passar individen i stället

för att individen ska passas in i formen, det är själva formen som utesluter. Och jag vill också att så många som möjligt från olika samhällsgrupper ska kunna läsa vidare. Men jag tror inte att den form som passade för länge sen passar så bra nu, sa John Steinberg.

Birgitta Nesterud invände att det är en väldigt stor fördel att ha välutbildade föräldrar.

– Man kan naturligtvis ordna hemundervisning för vissa barn, men inte för barn vars föräldrar inte ens vet vad det handlar om, sa Birgitta Nesterud.

John Steinberg tyckte att ett svar på det dilemma är att använda mentorer/handledare.

– Det finns mängder av motiverade vuxna, kunniga kompetenta som skulle kunna vara vägledare åt ungdomar idag. Det är inte lärarutbildning vi behöver i framtiden, utan mentorsutbildning. Mentorer som kan undervisa ”hemma i köket”, om så krävs.

Björn Ringholm, skolstrateg i Göteborgsregionens kommunalförbund, instämde i vad John Steinberg sagt om behovet av handledare och ny teknik.

– Idag ser skolan ny teknik som en störning, inte som en möjlighet. Faktum är att barn aldrig någonsin har skrivit så mycket som de gör idag, de skriver jämt!

– Alternativa communities på Internet är makalösa ur inlärningssynpunkt. Men det som sker i de interaktiva världarna använder skolan inte alls, utan vill snarare förbjuda det. Häpnadsväckande, tyckte Björn Ringholm.

– Använd alternativa pedagoger, mediepedagoger och andra, som kan lära eleverna att hantera information och redovisa den. Skolan har alltid belönat dem som kan redovisa på ett traditionellt, skriftligt prov. Man bör också kunna redovisa genom att till exempel lämna in en bra film, sa Björn Ringholm.

Lars-Erik Olsson, prefekt på Pedagogen vid Göteborgs universitet, konstaterade att svenskarna har stort förtroende för skola och högskola.

– Men det utbildningssystem vi har idag skiljer sig dramatiskt från det vi hade för 30-40 år sedan, då en väldigt liten andel av ungdomarna i Sverige gick i gymnasiet och ännu färre i högskolan.

– Idag har vi en skola som inkluderar alla i samhället. Nu går 98 procent i gymnasieskolan, men det är inte länge sedan den siffran var bara 10–20 procent. Problemet är att skolformen inte har förändrats. Och högskolans uppdrag har inte ändrats särskilt mycket, trots att den idag rymmer ungefär hälften av befolkningen, mot tidigare bara någon procent, sa Lars-Erik Olsson.

– En institution som Skol-Sverige ändrar sig inte så snabbt, även om ”kundunderlaget” har förändrats dramatiskt.

Ingemar Berlin, biträdande rektor för Göteborgs folkhögskola, tyckte att vi odlar en myt om att leva i ett rationellt samhälle, där man ständigt mäter förbättringar.

– Vi använder BNP, börskurser, företagsvinster och förvärvsintensitet på att samhället fungerar bra. Och då vill vi gärna använda liknande mått i skolan, för ett rationellt samhälle ska ha en rationell skola, där man kan mäta förbättringarna, sa Ingemar Berlin.

Lars-Erik Olsson visste vilka ämnen som anses ”mest BNP-drivande”.

– Det är i första hand matematik, därefter att lära sig läsa och skriva, både på svenska och andra språk. Så vill vi främja BNP-utvecklingen ska vi ha en basfärdighetsskola. Fast det blir ju en jäkla tråkig skola...

Per Starke, områdeschef vid Bräcke Diakoni, tog upp den kollektiva värderingen kring jämlikhet i skolan.

– Det grundbegreppet står vi alla bakom, men det stora bekymret är att vi förväxlat jämlikhet med likhet. Att i en jämlik skola också måste vara lik. Den tydliga baksida vi ser av det är att de som inte klarar av de sju-åtta kärnämnen på gymnasiet åker ut – och det är 40 procent. Det är ett jättebekymmer och beror helt enkelt på en ideologisk förväxling.

Ideologisk förväxling

Per Starke trodde att gymnasiereformen på 90-talet bär en stor skuld till det.

– Där fanns en god intention i att alla skulle ha samma möjligheter när man övergav de två-åriga linjerna så att alla blev treåriga. Men baksidan är denna utslagning, sa Per Starke.

Lars-Erik Olsson instämde och berättade om det svenska utbildningsväsendets grundbult – ”Equality of opportunities” – att alla ska ha chansen. Och även en andra eller tredje chans, i vuxenutbildningen.

– Det mariga kommer när man börjar använda en annan jämlikhetsidé – ”Equality of results”, alltså att alla ska ha samma resultat som slutpunkt. De som inte når resultaten slås ut.

Sverige har ett ovanligt homogent utbildningsväsende, samlat i en linje – grundskola, gymnasieskola och högskola – utan några egentliga alternativ i samhället utanför.

– Det leder till ett system med resultatet jämlikhet som måttstock för om man lyckas eller inte. Och då sorteras folk ut hela vägen – i detta jämlika system som skulle ge alla chansen. Det är en käck paradox, sa Lars-Erik Olsson med ironi i rösten.

Han vill hellre mynta begreppet jämn olikhet, i stället för jämlikhet.

– Ge folk en basresurs som de kan använda utifrån sina egna förutsättningar och önsknings. Det skulle kunna ge många professionella öppningar. Och om de professionella kunde få makten över det skulle det bli ganska intressant, trodde Lars-Erik Olsson.

Björn Ringholm refererade till Skolverkets mätningar av ”upplevd kundnytta”, det vill säga hur bra eleverna tycker att skolan är.

– De mätningarna visar att eleverna aldrig nånsin tidigare varit så nöjda som nu.

Och apropå att det anses vara så stökigt i skolan tycker faktiskt 97 procent av alla högstadielärare att de behandlas med respekt av eleverna, sa Björn Ringholm och läste ur Skolverkets attitydundersökning år 2006.

Aadu Ott, professor emeritus vid institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet, tipsade om boken ”Lilla arbetets ära”, skriven av konstsnickaren Thomas Tempte i Stockholm, som jämför hantverk med intellektuellt arbete.

– Idag har vi väldigt mycket teori i skolan. Eleverna säger: ”OK, jag kan väldigt mycket, men vad ska jag ha allt till?”

– Det är ju en ganska viktig fråga. Om vi ser till hjärnans funktion lastar

vi idag in väldigt mycket kunskap i nackloben och tinningloben, där vi lagrar minnen. Men vi måste också in i frontalloben där vi har kreativiteten, där vi gör nåt praktiskt av det hela. Och det räcker inte, vi måste också aktivt testa de nya idéerna och det sker i pannloben.

– Vi måste ha en skola som talar till användningen av hela hjärnan, inte bara vissa delar. Jag kan klara ett prov genom att plugga kvällen innan, men behållningen är ofta noll efter ett tag, därför att det tar tid att få ihop det ena med det andra, alltså reflektionen.

Claus Forum, utbildningschef vid Baggiums praktiska gymnasium, tog upp tråden med det intellektuella i handens arbete.

– Skolans stora problem är att den är så jäkla abstrakt, det är mycket luft i det vi gör. Som samhällskunskapslärare tyckte jag att det var frustrerande när jag skulle lära 25 elever maktindelning i samhället men inte hade nåt kommundkontor eller annat ställe i närheten där man praktiserar makt i vardagen. Då är det inte enkelt att placera ut elever på arbetsplatsförlagd utbildning, något vi gör alldeles för lite.

– Vi har samma problem som högskolan, vi stannar där vi är och försöker filosofera ut nåt på egen hand. I stället borde vi bryta ner skolan och gå ut. En modern skola ska utbilda folk där ute, på arbetsplatser i näringslivet, sa Claus Forum.

Olika internationella mätningar om elevers färdigheter diskuterades, oklarhet rådde om hur mycket Sverige rasat i olika ämnen. Björn Ringholm tyckte att tendenserna mellan de olika kunskapslagen var intressant:

– I språk ligger vi fortfarande bra till, i engelska är vi bäst utanför de engelskspråkiga länderna. Men vi har tappat mycket i matte och naturvetenskap. Varför tappar vi när andra vinner?

Jonas Österberg berättade att tappen i mätningarna har oroat den politiska ledningen.

– En statlig utredning har utrett dagens styrsystem och målsystem, och det finns förslag om att ändra kursplanerna så att de kommer att innehålla ämnesmoment, en ganska radikal förändring i förhållande till hur vi haft det, sa Jonas Österberg.

Rolf Ekman, professor emeritus i neurokemi vid Göteborgs universitet,

var oroad över stressen i skolan.

– Barnen mår inte bra i skolan idag. En av de viktigaste uppgifterna är att sänka stressnivåerna, skapa miljöer som är bra för elevernas hälsa – då bli det inga problem med inläringen, sa Rolf Ekman.

Björn Ringholm konstaterade att allt inte är rosenrött i mätningarna om elevernas trivsel, till exempel vad gäller mobbning.

– Den har inte minskat alls på tio år, trots att insatserna mot mobbning ökat mycket. Och elevvårdsresurserna har minskat dramatiskt de senaste 15-20 åren, idag har varje skolsköterska ansvar för många fler elever, sa Björn Ringholm.

John Steinberg tyckte att Sverige har världens mest avvikande skola.

– Inget annat land har en skola med så bra relationer mellan lärare och elever, så mycket demokrati och elevmedverkan, tvärvetenskap, jämställdhet, värderingar och samförstånd. Men min oro och kritik handlar om den traditionella biten. Är skolan bästa stället för kunskap och kompetens?

Björn Ringholm slog ett slag för längre skolår.

– Jag tycker att vi har ett häpnadsväckande korkat skolår. Våra elever ska på 35 veckor klara det som barn i övriga världen ska klara på betydligt längre tid.

Lisbeth Malm, rektor för Kullaviks Montessoriskola, höll med:

– Som arbetsgivare upplever jag att dagens arbetstider och skolår är det absolut största hindret för att organisera en bra skola. Personal, föräldrar och elever är jättestressade. Ett första steg mot den goda skolan vore att göra nåt åt arbetstiderna, för att minska stressen, sa Lisbeth Malm och föreslog ett skolår på 40-45 veckor, jämfört med dagens 35.

Lars-Erik Olsson ansåg att det vore bättre med en jämn lunk i vardagen än att hetsa en kort tid och sen bli långledig, med stressen kvar i kroppen långt in på semestern.

– Jag tror att det finns fysiologiska skäl att ha en semester som är lagom lång och sen jobba mer stillsamt när man jobbar. Problemet är nog inte att övertyga eleverna, snarare lärarna...

John Steinberg tyckte att hela resonemanget om skolårets längd var en ointressant fråga.

– Då resonerar man så att lärandet har en början och ett slut. Återigen:

jag vill ta bort skolbegreppet, för skolan är inte intressant, men inlärninng är intressant. Och om skolan inte är intressant är inte tidsbegreppet i skolan det heller.

– Hur kan samhället skapa så många lärotillfällen som möjligt? Det är det intressanta, lärandet tar aldrig slut. Jag tycker att det borde pågå 52 veckor om året, med massor av handledare och mentorer.

– Skolan ska bara vara en av många platser för lärande.

Ingmar Hesslefors väckte tanken på en ny skolplikt, för pensionärer.

– De äldre kan använda sin livserfarenhet som mentorer och handledare. I vårt samhälle finns gott om erfarna, kunniga seniorer som skulle kunna ha skolplikt och hjälpa till, sa Ingmar Hesslefors.

Claus Forum tyckte att vi har en rätt så bra skola, men han är inte nöjd:

– Nöjd kan man inte vara om många elever inte kan ta sig in i gymnasiet eller inte klarar sin examen och framför allt inte när de 19 år gamla kommer ut och märker att det inte finns plats för dem i samhället, vare sig i arbete eller i studier.

– Alla 19-25 åringar som inte orkar eller tycker att det är värt mödan att engagera sig i samhället – det är en livsfarlig situation! Uppgiften att göra något åt den kan vi inte släppa till andra.

De internationella mätningarna i OECD-länderna dök upp igen och Björn Ringholm berättade att Sverige ligger i världsklass inte bara när det gäller språk utan också demokratisyn och elevers sätt att angripa problematik som kräver egen tanke.

– Vi har varit i världsklass i matte och NO, men tappat jättemycket de senaste åren, så nu ligger vi i mittspannet i OECD-länderna. Och vi ligger i botten i fråga om att upprätta lugn och ro i klassrummet, sa Björn Ringholm.

Fluor och kanelbullar

Lisbeth Malm inflikade att det inte alltid ska vara ”tyst i klassen”.

– Om man ska ligga i topp i demokrati och språk kan det inte vara knäpptyst på lektionerna, då händer det mycket och man samtalar – det är en självklarhet, sa Lisbeth Malm.

John Steinberg vädjade än en gång om att släppa taget om skolbegreppet:

– Gång på gång kommer vi in på skolan, skolan, skolan. Men den är inte grejen längre, den är bara en av många platser för lärande.

John Steinberg har varit mycket i Finland och känner landets skola väl, den skola som brukar ligga i topp i OECD-mätningarna.

– Jag har gjort många besök i finländska skolor och det är en oerhörd skillnad, ungefär som att besöka svenskt 50-tal: morgonbön, bön till maten, en rektor som ber tillsammans med sina elever, ingen får gå förrän alla ätit färdigt – alltihop saker som man inte skulle kunna andas om i Sverige.

– Förklaringen till att Finland får så bra resultat i internationella undersökningar är bland annat att de har behållit det gamla syftet som också vår skola hade en gång i tiden – basfärdigheter och kulturarvet. Det är vad man sysslar med där borta. Punkt och slut.

John Steinberg har sett finländska barn intervjuas i TV om vad de väntar sig av skolan.

– Det är mycket intressant att de inte förväntar sig att skolan ska vara rolig, de går till skolan och förväntar sig att den ska vara tråkig – och det är den också. Svenska föräldrar frågar barnen: Har du haft roligt idag? En helt annan syn på hur det ska gå till.

John Steinberg drog några exempel på vad svenska mellanstadielklasser kan syssla med en vanlig dag.

– Skolteater, skolbio, friluftsdag, må-bra-dagar, fluorsköljningar, vaccinationer, elevråd, enkäter, skolfotografering, Riksmarschen mot cancer, pojkgupper och flickgrupper som diskuterar relationer, antimobbningsprojekt, skridskoåkning, konfliktsamling om bråk på rasten, heja på parallellklassen i handbollsturneringen och så är kanske Cykelfrämjandet på besök för att kolla om barnens cykellampor fungerar...

– Min favorit är 4 oktober, Kanelbullens dag! Då sitter folk i skolor runt om i hela landet och bakar kanelbullar. Visst kan skolan syssla med allt detta, men då blir kanske eleverna inte så bra på att läsa och skriva...

John Steinberg tycker att skolan gått över gränsen och är orolig för framtidens kunskapsbas

– På 50 år har vi gått från en auktoritär till en demokratisk skola, från en extrem kunskapskola till en skola där barnen sitter i ring och pratar om

sina känslor. Det var väl bra på 70-talet, för då hade vi bara fokus på hjärnan, inte på hjärtat.

– Men nu sitter eleverna och pratar om relationer hela dagen och sen går de hem och tittar på dokusåpor som också handlar om relationer. Samtal i ring javisst, men bästa sättet att stärka elevernas självförtroende är att de får lära sig läsa, skriva och räkna, sa John Steinberg.

Hans lösning tills vidare – innan institutionen skolan kan avvecklas på lång sikt – är att vara noga med hur man använder tiden och låta lärarna göra det de är bra på, inte ägna sig åt en massa perifera aktiviteter.

– Låt lärarna utnyttja sin kompetens ännu bättre och låt oss hitta former för lärandet som passar eleven bättre. Vi kan inte förvänta oss att alla kan lära sig bra i den skolform vi har idag, och som kanske 20 procent passar i, avslutade John Steinberg seminariet.

Och så gick alla en trappa ner till kaffet – med kanelbulle!

Den goda omsorgen

VISION OCH VERKLIGHET

14 november 2007

Det kommer att krävas solidaritet mellan unga och gamla när de många 40-talisterna blir vård- och omsorgskrävande 80-åringar.

Den solidariteten kan uppnås med ”värnplikt” i äldrevården. Eller tvingas fram genom höjda skatter eller genom att alla börjar betala egenavgifter till sjukförsäkringen.

Eller ska vi dra ned på läkemedelssubventionerna och gratis barnsjukvård för att få pengar till äldreomsorgen?

Konkreta förslag för att finansiera framtidens äldreomsorg yrde som höstlöv i debatten inne på Jonsereds herrgård och utanför hängde vinterns första snöfall i luften. Det var den 14 november 2007 och dags för avslutning på Bräcke Diakonis och Göteborgs universitets seminarieriserie. Ämnet för dagen var visioner och verklighet kring *Den goda omsorgen*.

Inledningstalaren, före folkpartiledaren och socialministern Bengt Westerberg, numera bland annat ordförande i Röda Korset, var förvånad över att det är så tyst om en så stor framtidsfråga: ”Har vi råd med vård och omsorg när 40-talisterna blir gamla”?

- Hur vi ska få fram mänskliga och ekonomiska resurser för att möta det behovet är en av de verkligt stora samhällsfrågorna de närmaste tio till tjugo åren. Många undviker att prata om de här genuint svåra frågorna, just därför att de är så svåra. Men på nåt sätt måste vi lösa det, sa Bengt Westerberg.

Han var säker på att det kommer att krävas ekonomiska omfördelningar, från de svenskar som har köpkraft – vanliga löntagare och företagare i aktiv ålder – till de äldsta människorna, de som har störst behov av vård och omsorg. För den gruppen kommer inte ha råd att ”betala för sig själv”.

– Man kanske tror att pensionärerna kommer att ha så mycket pengar att

de kan börja betala själva för den här vården och omsorgen. Men enligt vad vi kan förutse nu, kommer pensionärernas genomsnittliga inkomstutveckling att vara sämre än vanliga löntagares åren framöver, sa Bengt Westerberg.

Han tror inte att pensionärer är villiga att spara pengar till sin ”terminalvård”.

– Alla vill spara för att ha kul fram till terminalvården. Det optimala är att leva gott från 65 fram till de där sista två åren när man kanske behöver hjälp. Då ska pengarna vara slut - eller möjligen ärvas av barnen – och så hoppas man att någon annan hjälper till de sista åren.

Försök i USA att sälja äldrevårdsförsäkringar till 65-70-åringar har inte lyckats så bra.

– Tanken på äldrevårdsförsäkringar har dykt upp i den svenska debatten också. Men i USA är det nästan ingen som köper dem. Det går inte att skapa en sån marknad, för 65-åringar vill inte sätta av pengar till den sista vården.

– Så utmaningen består i att kunna möta de här omsorgsbehoven där köpkraften inte är särskilt stark. Och detta kräver omfördelning, slog Bengt Westerberg fast.

De bakomliggande orsakerna är välkända. Den medicintekniska utvecklingen som gör att vi lever med hälsan allt längre, i kombination med en demografisk omfördelning till följd av de stora barnkullarna på 40-talet. Och ju fler de äldre blir, desto fler lär komma ifråga för nya medicinska landvinningar, vilket skapar större behov – och därmed kostnadsökningar för vård och omsorg.

– Idag gör vi operationer på gamla människor som man inte gjorde för 20 år sen. Vi opererar hjärtan på 80-åringar och höfter på 90-åringar. Genom att tekniken blivit skonsammare och bättre, kan vi nå många fler. Men i det ökade behov som uppstår, blir nettoresultatet ökade kostnader, sa Bengt Westerberg.

Vad gäller den demografiska omfördelningen händer inte så mycket de närmaste tio åren.

– Men när vi 40-talister börjar bli riktigt gamla, sker dramatiska förändringar. Antalet 80-åringar i Sverige är idag knappt 500 000. Den siffran ökar svagt fram till 2020, men sen exploderar det under 2020-talet – från drygt 500 000 till 750 000 på tio år.

Bengt Westerbergs anförande grundade sig till största delen på en utredning han lett på uppdrag av Närings- och teknikutvecklingsverket (Nutek) och tjänsteföretagens organisation Almega. Rapporten heter "Vård och omsorg – en framtidsbransch" och lämnades över till socialminister Göran Hägglund i oktober 2007.

Bengt Westerberg konstaterade att stora delar av både sjuk- och äldre-vårdens resurser idag går till en relativt liten grupp människor med stora behov.

– Inom specialistsjukvården går 25 procent av resurserna till att vårda människor som kommer att dö inom de närmaste tre åren. Totalt går 50 procent av sjukvårdens resurser till 3 procent av befolkningen. Alltså en väldigt stark koncentration till få, mycket vårdbehövande personer, sa Bengt Westerberg.

Även inom äldreomsorgen tar en liten grupp behövande en stor del av resurserna. Drygt 15 procent av svenskarna över 65 år får hjälp från kommunen, mot knappt 40 procent för de över 80 år.

– Den stora majoriteten av 80-plusarna klarar sig alltså själv, utan hjälp från kommunerna. Till och med bland dem som är 90 plus, finns en tredjedel som inte behöver hjälp, sa Bengt Westerberg och sammanfattade dilemmat:

– En liten grupp människor behöver väldigt stora insatser. Och den finansieringen kan vi inte klara på annat sätt än att omfördela resurser så att andra får betala för de här människornas behov.

Växande resursgap

Den senaste statliga långtidsutredningen (2004) ansåg att Sverige kommer att klara den här välfärdsutmaningen inför 2020-talet med oförändrat skatteuttag. Det förutsätter dock att vi nöjer oss med dagens standard på vård och omsorg. Bengt Westerberg var kritisk mot den spådomen.

– Den innebär ju att vi inte tar till vara den medicintekniska utvecklingen de närmaste 10-15 åren. Och hittills har det varit självklart att vi ska hjälpa fler och fler äldre när vi kan göra det. Jag tror inte att det antagandet är särskilt realistiskt.

Den stora explosionen av 80-plusare kommer alltså åren efter 2020.

– Då blir det ännu svårare att klara det här resursgapet. Då hjälper det inte om 80-åringarna 2030 är mycket piggare än 80-åringarna 2020, för de är så enormt många fler att det kommer att leda till ökade behov, sa Bengt Westerberg.

Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) har försökt bedöma hur mycket hälso- och sjukvårdens resurser behöver öka fram till 2030 och landar på ungefär 40 procent. Idag ligger sjukvårdens kostnader på 190 miljarder kr, så det betyder 75 miljarder kronor mer.

För äldreomsorgen bedömde SKL ett ökat behov på 30-35 procent, vilket skulle betyda cirka 25 extra miljarder – utöver dagens totala kostnader på cirka 80 miljarder.

– Äldreomsorgen handlar ju främst om omvårdnad. Där är det svårare än i sjukvården att se stora rationaliseringsmöjligheter eller tekniksprång, såvida man inte hittar en dundermedicin mot demens eller robotar som kan göra saker som vi inte kan se förutse idag, sa Bengt Westerberg.

Summan för de båda sektorerna blir hur som helst svindlande hög: 75 + 25 = 100 miljarder kronor, som ska vara framme år 2030.

– Det är väldigt mycket pengar. Om vi inte kan höja skatterna är det inte lätt att se hur man ska möta det behovet, sa Bengt Westerberg.

I Nutek/Almega-rapporten diskuteras flera tänkbara lösningar – men nästan alla är svåra att realisera:

- Svenskarna kan börja arbeta mer så att samhället även med oförändrade skatter får högre skatteintäkter – men hittills är erfarenheten snarare att vi vill arbeta färre timmar.

- Hälso- och sjukvårdssektorn kan bli effektivare – men den är redan idag ganska effektiv vid en internationell jämförelse. USA lägger ner 15 procent av BNP på hälso- och sjukvård, Sverige 9 procent – och får bättre vårdresultat än i USA.

- Samhället kan spara bort delar av sina tjänster inom vård och omsorg – men det är inte lätt att hitta sådana tjänster. Nutek/Almega-rapporten var tänkt att innehålla en lista på 10-15 stycken, men arbetsgruppen hittade bara ett fåtal.

- Pensionärerna får börja betala mer för omsorgen själva – men pensionärerna som grupp kommer troligen att ha en sämre ekonomisk utveckling än andra löntagare.

- Frivilliga får göra en stor del av jobbet – men de kan inte ta över det som kräver yrkesmässig kunskap, inte ta över omvårdnad eller sjukvård.

- Skattehöjningar – men idag är det närmast kapplöpning bland politiker om att tvärtom sänka skatterna.

- Stora områden inom vården och omsorgen kan tas över och betalas av patienterna själva, ungefär som tandvården idag (80 procent av vuxentandvården betalas ur egen plånbok).

– Vi identifierade två områden – sjukförsäkringen och primärvården. Man kan tänka sig en primärvårdsförsäkring för alla i aktiv ålder på några tusen kronor per år. Men det ger bara några miljarder per år och det räcker inte, sa Bengt Westerberg.

Slutsatsen i utredningsgruppen blev därför att det enda som kan ge tillräckligt stora intäkter är att lägga om sjukförsäkringen, alltså sjukpenningen.

– I så fall får människor, trots att vi tar ut lika mycket skatt som idag, börja använda sina växande inkomster de närmaste 10-15 åren till att successivt ta över finansieringsansvaret för sjukförsäkringen. Det handlar om mycket pengar, 25-30 miljarder, sa Bengt Westerberg.

– Då tvingar vi folk att använda en del av sina stigande inkomster till en meningsfull utgift på vård- och omsorgsområdet, i stället för skönhetsoperationer och privata sjukvårdsförsäkringar, som är lite av lyxkonsumtion.

– Men det här är förstas otroligt kontroversiellt, sa Bengt Westerberg och hoppades att diskussionen om hur den framtida äldreomsorgen bör finansieras ska komma igång på allvar framöver.

Efter Bengt Westerbergs inledning blev det diskussioner i tre grupper och det var där de goda förslagen och exemplen började dyka upp.

Bertil Hansson, 89 år, kyrkopolitiker och en gång kommunminister (fp) i regeringen Ullsten, är en av ett tiotal aktiva seniorer som ställer upp som volontärer på Änggårdsbackens äldreboende i Göteborg.

– Vi gör sånt som personalen inte hinner med, pratar och promenerar med

de gamla, är med vid musikstunder, serverar kaffe, eller ordnar högläsning, berättade Bertil Hansson.

– Vi kallar det att sätta guldkant på tillvaron. Men var går egentligen gränsen för vad frivilliga kan göra och vad den professionella omsorgen ska sköta?

Bengt Westerberg får ofta den frågan. Han tycker att det är enklare att avgöra inom sjukvården, med dess regelverk och definitioner på erkända behandlingsmetoder.

– Det är svårare att dra den gränsen inom äldreomsorgen, där man ska se till människans hela livssituation. Där ser vi tydligt att det inte bara är behoven som styr, utan även resurstillgången. Så i praktiken kan det bli resurserna som definierar vilka behov äldreomsorgen klarar att tillgodose.

Bengt Westerberg konstaterade att äldreomsorgen idag handlar mest om omvårdnad medan det som kan kallas service har fått stryka på foten. Att hemtjänsten till exempel sitter ner och pratar och fikar med de gamla händer inte ofta idag.

– Kommunerna definierar vad de äldre måste få hjälp med. Och sen lämnar man ett stort område som grannar, anhöriga, vänner eller frivilligorganisationer kan gå in på och fylla ut. Vi i Röda Korset brukar säga att vi är välfärdsförstärkare. Om vi inte gör jobbet, så blir det inget, sa Bengt Westerberg.

Han påminde om att äldreomsorgen under de senaste decennierna gjort hårda prioriteringar, även om det sällan varit politiskt uttalat.

– I mitten av 70-talet fanns det i Sverige fler personer som fick hemtjänst än det fanns 80-åringar. Sen dess har antalet 80-åringar fördubblats och antalet som får hemtjänst har halverats. Idag får ungefär var fjärde hemmaboende 80-åring social hemtjänst – tre av fyra klarar sig utan, sa Bengt Westerberg.

– Kommunerna har gjort en prioritering i form av att koncentrera sina resurser till särskilt behövande personer. Idag är det många fler med stora vårdbehov som bor hemma och de behoven handlar väldigt mycket om omvårdnad och betydligt mindre om service, som var hemtjänstens huvudverksamhet för 30 år sedan.

I praktiken betyder det att storstädningar, fönstertvätt och annan var-

dagshjälp rationaliserats bort när kraven på effektivitet ökat.

– På 70-talet fanns det tid över att sitta och prata med de gamla, när man städade eller lagat mat. Det hinner man inte idag, de ska in och städa och ut igen, in och laga maten och ut igen...

Solidaritet eller plikt?

Bengt Westerberg spådde att möjligheterna att ta bort ännu mer från äldreomsorgen nu krymper i takt med att allt större del av resurserna ska gå till omvårdnad.

– Omvårdnad är inte lika lätt att prioritera bort som städning och fönstertvätt, för det är dagliga behov. Om hemtjänsten går hem till en gammal människa för att se till att hon tar sin medicin varje dag kan de inte plötsligt börja gå dit varannan eller var tredje dag.

– Så det blir svårare och svårare att rationalisera inom äldreomsorgen. Inom äldreboendena har man dragit ner på antalet platser och låter äldre bo kvar hemma längre. Idag är det i stort sett bara dementa som får komma till äldreboenden. Och år 2020 kommer i alla fall dagens äldrevårdsplatser – om vi inte hittar en dundermedicin mot demens – att helt upptas av dementa.

Ibland uttrycks oro för att till exempel Röda Korsets frivilliginsatser ska leda till att kommunerna ser chansen att spara in på äldreomsorgen, men det tror inte Bengt Westerberg.

– Risken att vi skulle börja göra så mycket att kommunerna lägger armarna i kors och drar sig tillbaka, den är nästan obefintlig. För det kommunerna gör idag är tung omvårdnad, det klarar inte våra frivilliga.

Per Starke, områdeschef på Bräcke Diakoni, hade ett konkret förslag:

– Inför allmän värnplikt inom vård och omsorg! Det skulle fostra till solidaritet och få en massa människor till det här viktiga arbetet. Här finns en oerhörd resurs nu när så få unga gör värnplikt inom försvaret, sa Per Starke.

Katharina Stibrant Sunnerhagen, professor i rehabiliteringsmedicin vid Göteborgs universitet, gav sitt stöd direkt:

– En kanonidé, jag tillstyrker! Och vad gäller äldre volontärer vet vi att sånt arbete är bra för hälsan, man håller sig frisk om man känner sig behövd,

sa Katharina Stibrant Sunnerhagen

Hon jämförde med äldre som har husdjur hemma, de håller sig friska längre och har kortare vårdtid på sjukhus, eftersom de ”måste” bli friska, åka hem och ta hand om sitt djur.

– Om du är volontär måste du hålla dig frisk för att gå och läsa för din grupp seniorer.

Agneta Starfelt arbetar med jämställdhet och mångfald i Göteborgs Stad. Hennes grupp hade diskuterat hur tjänsterna i offentlig omsorg ska utformas.

– Det blir en stor utmaning för arbetsgivarna. Jobben är redan avskalade så mycket och vållar mycket frustration, eftersom de anställda inte har tid och möjlighet att göra det som de ser behövs.

– De här jobben måste bli mer attraktiva, ges högre status. Och så måste man bryta könssegregationen och få in männen i ett yrke som idag befolkas av kvinnor, sa Agneta Starfelt.

Björn Ogéus, läkare vid Rehab Center Mösseberg, slog fast att ett samhälle utan historia är ett samhälle ”på dekis”:

– Vi måste ta tillvara de resurser och erfarenheter som den äldre generationen har och skaffa oss en vision om vad ett gott liv är. Och alla måste känna sig delaktiga i den visionen, annars blir det ”vi-och-dom” och då är det andra som ska lösa problemen.

– Att människor numera blir 80, 90, 100 år är ju tecken på utveckling, sa Björn Ogéus.

Ingmar Hesslefors, ordförande i styrelsen för Bräcke Diakoni, föreslog en liten ”medborgarbok” som under högtidliga former delas ut till alla som fyllt 18 år, med sidor som ska förses med stämplars tills man fyller 70.

– Det kan vara stämplars för navigationskurser, kustuskepparexamen och allt möjligt – samt en 10-12 månaders välfärdsförstärkarplikt! Då har man som medborgare en skyldighet mot samhället, man övas i solidaritet och kommer in i nya sociala sammanhang, sa Ingmar Hesslefors.

Ingela Krantz, professor i epidemiologi och chef för forsknings- och utvecklingsstiftelsen Skaraborgsinstitutet, gillade inte ordet plikt.

– Jag vill leva i ett samhälle där det inte är en plikt att ta hand om varandra över ålders-, köns- och sociala gränser. Jag vill hellre att man tränar sig i

solidaritet och jag blir lite rädd när jag hör Bertil Hansson säga att de gamla läser för de gamla. Det leder till en inlåsning i åldersgrupper som inte bidrar till träning i solidaritet över generationsgränserna, tyckte Ingela Krantz.

Bertil Hansson kom att tänka på Edgar Borgenhammar, tidigare professor vid Nordiska hälsovårdshögskolan i Göteborg.

– Han skrev en gripande bok om ”Vårt behov av tillit”. Nu har bristen på tillit gjort att man nästan behöver en plikt att visa tillit. Men gärna för mig, om det kan växa fram en naturlig empati som slutar i en tillitsfull attityd och vilja till omsorg, sa Bertil Hansson.

Joakim Öhlén, forskare vid institutionen för vårdvetenskap och hälsa vid Göteborgs universitet, tyckte att diskussionen alltför ofta utgår från att vi kan vara fullständigt fria, något som är en illusion.

– I stället borde man lyfta fram att vi är beroende av varandra, att vi många gånger har varandra i varandras händer. Såna tankefigurer spelar roll för hur vi ser problem och möjligheter – och hur vi beskriver dem. Är en åldrande befolkning ”en tickande bomb”?

Agneta Starfelt hakade på och påminde om att den ”tickande bomben” eller ”köttberget” faktiskt är en stor succé:

– Mycket av vårt välfärds- och sjukvårdsarbete går ju ut på att vi ska överleva och bli äldre. Men hur ofta hör vi detta beskrivas som en succé?

Hon ville anlägga ett genusperspektiv på idén om värnplikt i vård och omsorg.

– Hur skulle småbarnsföräldrar klara av den plikten, framför allt ensamstående mammor?! Och redan idag är det faktiskt kvinnor som har den ”värnplikten”, för de utför två tredjedelar av all äldreomsorg – och betalar med pengar ur egen ficka, sa Agneta Starfelt.

Per Starke var beredd att diskutera ordvalet – värnplikt eller välfärdsförstärkare – men tjänsten bör göras i unga år, innan man bildar familj, för att tidigt fostra till solidaritet.

– Jag gjorde själv vapenfri tjänst genom att arbeta med missbrukare. Det var direkt efter gymnasiet, jag var bara 19 år, men det året har påverkat hela mitt liv, till exempel mitt val av yrke, sa Per Starke.

Ingela Krantz påpekade att äldre och yngre ibland har svårt att förstå var-

andra över generationsgränserna.

– Hur ska en 20-åring och en 60-åring tala samma språk om ”det goda livet”? Kan en 20-åring som vuxit upp i en fullständigt ekonomistisk situation förstå ordet solidaritet?

Hon påminde om att det är en rikedom för Sverige att ha en stor andel äldre människor.

– Vi kommer alltså att få ännu fler äldre, vilket gör att vi blir ännu rikare sett ur historisk synvinkel. Titta på Litauen och Ryssland där folk dör när de är strax över 60. Vad händer med ett folk som går miste om ett så stort segment av sin befolkning?

Bräcke Diakonis chef Per Eckerdal tyckte att samtalet tagit en intressant vändning, från de finansiella till de mänskliga resurserna – och behovet av en fungerande människosyn.

– Jag tänker på min gamla mamma som dog nyligen, 95 år gammal, ganska förvirrad och med afasi. Hon levde sina sista år på en sjukhemsavdelning i Lund och i personalgruppen där fanns två medarbetare som på ett alldeles speciellt sätt lyckades hitta en relation till henne. När jag kom på besök kunde jag direkt se på henne om de två jobbade den dagen, berättade Per Eckerdal.

Den ene var en 50-årig grekisk man, den andra en 35-årig iransk kvinna. Det var inget fel på resten av personalen men de här två hade en särskild förmåga att skapa kontakt med min gamla mamma. Jag tror att det handlar om grundläggande medmänskliga resurser som är svåra att definiera men ovärderliga, sa Per Eckerdal.

Han pläderade också för att volontärer som gör insatser i vård och omsorg bör få dra nytta av det när de söker in på utbildningar.

– Samhället borde hitta störsystem som lyfter upp och värderar volontärernas insatser, antingen som komplettering till betyg eller som merithöjande faktor när man söker jobb, sa Per Eckerdal.

Björn Ogéus hade också gjort erfarenheten att människor från andra kulturer än den svenska ofta har mer respekt för de äldre.

– Där har vi kanske en resurs som vi inte utnyttjar fullt ut, sa Björn Ogéus, som själv gjort slitgöra på sjukhus innan han började studera till läkare.

– Jag arbetade som respiratorvakt och med extravak på långvården och

har tömt många bäcken, en nyttig erfarenhet när jag senare blev läkare. Jag instämmer i att man borde ha något slags ”värnplikt” för dem som vill arbeta i vården, inte bara ett par månader utan kanske ett år i en helt annan vardag än den man siktar mot.

– Till exempel ska läkarstudenter få arbeta som sjukvårdsbiträden för att förstå och känna doften och närheten till mycket som är besvärligt i vården också. Det ska vara en merit när man söker till en vårdutbildning, sa Björn Ogeus.

Agne Furingsten, projektledare i Partille kommun, funderade över gränsdragningen mellan proffs och amatörer och vad som egentligen är en god omsorg.

– Kommunen gör en professionell biståndsbedömning av en vårdtagares behov, men långt ifrån alltid uppfylls de sociala och känslomässiga behoven. Då får man fundera över vad en god omsorg faktiskt är. Vad lägger vi i det begreppet?

Han hade själv inga färdiga svar.

– Nej, vi måste reflektera vidare. Vad är en vettig balans mellan den professionella bedömningen – som med nödvändighet måste finnas i en begränsad ekonomisk situation – och alla mänskliga, sociala behov?

Fel kompassriktning

Någon generell, instrumentell modell vill Agne Furingsten inte se.

– Varje vårdtagare är unik, med unika behov. Därför kan man inte ha en generell bedömningsmall. Och så fungerar det inte heller idag, utan varje individs behov bedöms för sig, när man gör en biståndsbedömning i omsorgen.

Anders Möller, från Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap, påpekade att människan inte behöver mycket mer än syre, vatten, mat och sömn för att överleva.

– Men sedan behöver vi också ”nånting som vi mår bättre av att få”. Och vad det kan vara, värderar människor helt olika. Därför är det helt sanslöst att det i praktiken är hemtjänstassistenter som bedömer vad en individ behöver, sa Anders Möller.

Agneta Starfelt tog upp vikten av våra attityder och drog en parallell med de globala miljöfrågorna.

– Många ser jordklotet som en resurs som ska exploateras, den kompassriktningen leder mot miljökatatastrof. Men om tillräckligt många såg jorden som något heligt, den enda platsen vi har att leva på, skulle kompassriktningen bli en helt annan.

– Jag tror att det är på samma sätt för vård och omsorg – våra attityder är avgörande för att få en värdig omsorg, sa Agneta Starfelt.

Bertil Hansson påminde om att den vårdpersonal han själv samarbetar med på Ånggårdsbacken är kvinnor mellan 25 och 55 år.

– De har vuxit upp i en miljö där generationerna skilts från varandra. Nu möter man inte de gamla som i bondesamhället, där alla bodde under samma tak. Jag vill inte ha tillbaka bondesamhället, men vi har faktiskt förlorat den naturliga kontakten mellan barnbarn och de äldre generationerna.

– Den kontakten, som jag tror är väldigt värdefull för en människas mognad, har nog de invandrande kulturernas människor gratis tack vare sin uppväxt, sa Bertil Hansson.

Han härstammar själv från just Jonsered och berättade att hans morfar varit med och jobbat på herrgården och murat ett par tegelhus i närheten.

– När kommunen på 1970-talet byggde ett äldreboende i Jonsered, såg man till att kök och matsal kunde användas av barnen i skolan på andra sidan gatan. Barnen åt lunch på äldrehemmet och ibland lekte de på skolgården, ibland på äldrehemmets gård.

– Alltså en medveten samhällsplanering som hjälper upp bristerna i en uppväxtmiljö där barn inte berikas genom att möta äldre människor och umgås med dem, sa Bertil Hansson och gladdes åt att till exempel Örgrytes stadsdelsnämnd i Göteborg bygger gemensam matsal för ett äldreboende och en skola.

– Fattigdomen i en uppväxtmiljö där det inte finns kontakt mellan generationerna är ödesdiger för allas sätt att fungera i relationer – men ödesdiger framför allt för vårdpersonalen.

Bengt Westerberg instämde i att det i grunden är mycket positivt att svenskarna numera blir allt äldre.

– År 1800 var den genomsnittliga levnadsåldern ungefär 40 år, 1900 hade den ökat till 55 år och när jag föddes i mitten på 1900-talet var den 65 år. Nu

är vi uppe i 80 år.

– Att vi lever dubbelt så länge idag som för 200 år sedan är ett tecken på välstånd och välfärdsutveckling, sa Bengt Westerberg.

Han ville inte avfärda tanken på en värnplikt eller välfärdsplikt, men påpekade att det inte är helt oproblematiskt:

– Det är inte helt enkelt att sätta 19-20-åringar på att visa empati för gamla, byta blöjor och liknande jobb. Man skulle kanske vilja att den värnplikten utfördes i vår ålder i stället för när man är 19, funderade Bengt Westerberg.

– Andra förslag är att arbetsgivare låter sin personal ställa upp på ideellt arbete någon dag i veckan men ändå betalar lön för den dagen. Såna insatser kan också ge ett bra tillskott, sa Bengt Westerberg.

Per Eckerdal konstaterade att flera kommuner som under 90-talet lagt ut äldreboenden på entreprenad, nu har tagit in dem i kommunal drift igen, sedan de märkt att det inte gick att pressa kostnaderna under en viss nivå.

– Konkurrens och mångfald får inte bara handla om att pressa kostnader och nå högre effektivitet utan också om att nå högre kvalitet och valfrihet mellan olika typer av driftformer – kommuner, stiftelser, föreningar eller kommersiella vårdbolag.

– För vi som är vana att styra våra egna liv, vi kommer inte att hålla tillgodo med de kollektiva lösningarna när vi i framtiden behöver äldreomsorg, sa Per Eckerdal.

Agne Furingsten tog upp exemplet Vellinge, en av de kommuner som konsekvent utsatt sin verksamhet för konkurrens.

– Men nu har man i Vellinge märkt att man pressat kostnaderna så långt att det inte går längre, nu måste man börja diskutera kvaliteten i till exempel äldreomsorgen. Det är intressant att en av de kommuner som pressat kostnaderna hårdast, nu går ut och säger att man måste titta på kvaliteten, vilket leder fram till frågan: Hur långt räcker pengarna i framtiden?

Agne Furingsten lade till en personlig bekännelse att han inte gjort vapenfri tjänst men däremot sommarjobbat som vaktmästare inom äldreomsorgen.

– De erfarenheterna och den bild jag fick av äldreomsorgen har jag burit med mig sedan dess. Även om det bara var två månader, har det satt outplånliga spår i mitt eget liv och gjort mig mycket mer intresserad av den här typen av

frågor, sa Agne Furingsten.

Ingela Krantz undrade hur man ska få svenskarna att betala egenavgifter till sjukförsäkringen.

– Hur förklarar vi detta behov av solidaritet? Det måste vara en uppgift för politikerna men också för samhällets frivilligorganisationer, kyrkor och andra som diskuterar värdegrunden. Men den ekonomiska diskussionen måste komma efter diskussionen om solidariteten över generationerna, sa Ingela Krantz.

Bengt Westerberg instämde helt och hållet:

– Anständigheten i ett samhälle handlar mycket om hur man tar om hand sina gamla och sjuka. Jag vill själv leva i ett samhälle där man tar hand om gamla och sjuka på ett bra sätt och tycker det är värt att betala för.

– Jag tror att vi måste förklara att det inte finns något annat sätt att finansiera framtidens äldrevård än att de som ännu inte är gamla eller sjuka ställer upp och betalar. För de gamla kan inte betala själva, de har inte tillräckligt stora inkomster.

I samma spår

Katharina Stibrant Sunnerhagen, professor i rehabiliteringsmedicin vid Göteborgs universitet hade dock två tips på var man kan plocka pengar till äldrevården.

– En stor utgift som gör att mycket pengar rinner iväg är de starkt subventionerade läkemedlen i Sverige. Vi subventionerar mediciner vi äter ganska lite av. Vi hämtar ut mycket från Apoteket, men konsumerar ganska lite, sa Katharina Stibrant Sunnerhagen .

Det andra tipset gällde den avgiftsfria sjukvården för alla yngre än 20 år.

– En märklig subventionering som dök upp för ett par år sen. Barnsjukvården i Sverige slutar av tradition vid 16 år, vuxensjukvården vid 18 men här kom man plötsligt och sa att det ska vara gratis tills man är 20 – utan någon debatt eller analys.

– Var det vettigt? Varför gjordes det? Jo, därför att det var valår! Se över läkemedelssubventioneringen och även barnsjukvården. Vad är det som ska vara gratis egentligen, frågade sig Katharina Stibrant Sunnerhagen.

Agneta Starfelt tog upp ordet tillit, som är ett palindrom – alltså kan läsas

från båda hållen.

– Det påminner mig om att tillit beskriver ett ömsesidigt förhållande. Tillit är oerhört värdefullt, ibland sägs ju att vi lever i en tid av tillitsbrist-sjukdomar.

– Jag håller på att få en insikt om hur viktigt det är att vi klarar av åtagandet med en god omvårdnad för de människor som varit solidariska hela sitt liv, arbetat, betalat skatter och bidragit till samhället. Om vi sviker det åtagandet, påverkar det inte bara dem som drabbas utan hela samhällsklimatet – och därmed tilliten till vårt system, sa Agneta Starfelt.

Bengt Westerberg berättade att EU har tagit fram en mall för ekonomisk värdering av frivilligt arbete.

– Enligt den mallen är enbart Röda Korsets insatser i Sverige värda 900 miljoner kr. För det har vi ungefär 300 tjänstemän anställda, så utväxlingen på de pengarna är väldigt stor.

Bengt Westerberg var också klar över att finns gränser för hur långt man kan pressa kostnader.

– Näringslivets organisationer har ofta attityden att det går att göra allting oändligt mycket billigare än idag, om bara konkurrens och företag släpps in.

– Och erfarenheten generellt är att när man gör en upphandling för första gången, kan man pressa kostnaderna. Då tvingas man ju tänka igenom vilken produkt man köper och kan pressa bort en del som inte är nödvändigt.

– Men kostnadsutvecklingen därefter är inte långsammare än med ett kommunalt monopol. Man får ner kostnadsnivån och sen kör man vidare i samma spår, sa Bengt Westerberg och berättade om en undersökning Socialstyrelsen gjort i äldreomsorgen.

– Socialstyrelsen jämförde kommuner som genomfört upphandling och hade en hygglig andel privata alternativ med kommuner som inte hade något privat alls. Och det var ingen skillnad i kostnadsutvecklingen.

– Jag tycker att man ska utnyttja alla möjligheter att pressa kostnader. Men det viktigaste argumentet för konkurrens och alternativ är inte lägre kostnader utan mångfalden och valfriheten.

Hur bedömer då Bengt Westerberg möjligheterna att klara denna svåra framtidsfråga?

– Jag är optimist och tror att man alltid hittar lösningar på svåra problem. Men vi får acceptera hårda prioriteringar.

– Hemtjänstens utveckling från 70-talet fram till nu är en bra illustration. Under 70-talet vände vi oss vid att alla 80-åringar fick hemtjänst, det var bara att ringa kommunen. Idag är det inte så på långa vägar. Biståndsprövningen är mycket hårdare inte bara jämfört med för 30 år sen utan även för tio år sen.

– Och det kommer att bli ännu svårare i framtiden. Då kommer bara de allra mest behövande att få hemtjänst av kommunen, medan vi andra får försöka lösa det med hjälp av anhöriga, Röda Korset och andra.

– Men det är klart att det går. Och det är bra att hålla sig frisk. Så det bör man göra. Det är min rekommendation!

Appendix

Den goda vården

VISION OCH VERKLIGHET

Seminarium på Jonserefs herrgård
onsdagen den 19 september 2007

Program

- 9.30 Kaffe
10.00 Varför är det ingen som vet det som verkligen vore värt att veta om vården?
Åsa Moberg Boije
10.30 Diskussion i grupper
11.45 Lunch
13.00 Gemensam diskussion
15.00 Summering
15.30 Kaffe

Åsa Moberg Boije är författare och journalist. Hon gav 1999 ut *Adams bok* och 2005 *Vara anhörig – en bok för anhöriga till psykiskt sjuka*. Tillsammans med Adam Inczédy-Gombos och Eva Gothlin publicerade hon 2002 den första fullständiga svenska översättningen av Simone de Beauvoirs *Det andra könet*. I slutet av september kommer hennes nya bok *Hon var ingen Florence Nightingale – människan bakom myten*.

Samtalsledare

Anders Franck, Göteborgs universitet

Övriga deltagare

Christina Berg, Bräcke Diakoni
Cecilia Bjursell, Göteborgs universitet
Bengt-Ove Boström, Göteborgs universitet
Susanna Carolusson, SFKH, Carolusson & Carolusson AB
Per Eckerdal, Bräcke Diakoni
Valdemar Erling, Kungälv sjukhus
Mats Fahlgren, Pratminus Reportage
Agne Furingsten, Partille kommun
Ingmar Hesslefors, Bräcke Diakoni
Jerry Larsson, Sahlgrenska universitetssjukhuset
Ingalill Lindström, Västra Götalandsregionen
Åsa Lundgren-Nilsson, Göteborgs universitet
Peter Lönnroth, Västra Götalandsregionen
Anders Möller, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap
Michael Nilsson, Göteborgs universitet

Lars Pettersson, FAMNA
Lars Seligman, Hemsjukvården Centrum, Göteborg
Robert Sinclair, Västra Götalandsregionen
Per Starke, Bräcke Diakoni
Kerstin Wallin, Textfixaren

Den goda skolan

VISION OCH VERKLIGHET

Seminarium på Jonsereds herrgård
tisdagen den 16 oktober 2007

Program

9.30 Kaffe
10.00 Skolans nya syfte
John Steinberg
10.30 Diskussion i grupper
10.45 Lunch
13.00 Gemensam diskussion
15.00 Summering
15.30 Kaffe

John Steinberg, "Pedagogdoktorn", är författare till 37 böcker i pedagogik och en flitig debattör. Han har arbetat med pedagogik i 25 års tid – inom näringslivet, som rektor i en kommunal skola och som politiker i gymnasienämnden i Örebro. 1997 blev han utsedd till Sveriges första "Anti-Jante" av framtidskonsultföretaget Kairos Future.

Samtalsledare

Anders Franck, Göteborgs universitet

Övriga deltagare

Ingemar Berlin, Göteborgs folkhögskola
Cecilia Bjursell, Göteborgs universitet
Bengt-Ove Boström, Göteborgs universitet
Christer Brosché, Helsingborgs folkhögskola
Per Eckerdal, Bräcke Diakoni
Rolf Ekman, Göteborgs universitet
Mats Fahlgren, Pratminus Reportage
Claus Forum, Baggiums praktiska gymnasium
Agne Furingsten, Partille kommun

Klara Gustafsson, Göteborgs universitets studentkårer
Ingmar Hesselors, Bräcke Diakoni
Eva Klingnäs, Göteborgs universitets studentkårer
Jerry Larsson, Sahlgrenska universitetssjukhuset
Lisbeth Malm, Kullaviks Montessoriskola
Birgitta Nesterud, Göteborgs folkhögskola
Lars-Erik Olsson, Göteborgs universitet
Aadu Ott, Göteborgs universitet
Björn Ringholm, Göteborgsregionens kommunalförbund
Per Starke, Bräcke Diakoni
Ninni Trossholmen, Göteborgs universitet
Jonas Österberg, Myndigheten för skolutveckling

Den goda omsorgen

VISION OCH VERKLIGHET

Seminarium på Jonsereds herrgård
onsdagen den 14 november 2007

Program

9.30 Kaffe
10.00 Har vi råd med vård när 40-talisterna blir gamla?
Bengt Westerberg
10.30 Diskussion i grupper
10.45 Lunch
13.00 Gemensam diskussion
15.00 Summering
15.30 Kaffe

Bengt Westerberg har varit ledare för folkpartiet, socialminister och ordförande i Vetenskapsrådets styrelse. Han är i dag styrelseordförande i Svenska Röda Korset, Finansinspektionen, Institutet för framtidsstudier, Linköpings universitet och Institutet för Handikappvetenskap. Han har nyligen lett ett projekt som initierats av Nutek och Almega – "Vård och omsorg – en framtidsbransch".

Samtalsledare

Anders Franck, Göteborgs universitet

Övriga deltagare

Cecilia Bjursell, Göteborgs universitet
Siv Bäck-Pettersson, Fyrbodalinstitutet

Per Eckerdal, Bräcke Diakoni
Mats Fahlgren, Pratminus Reportage
Agne Furingsten, Partille kommun
Elisabeth Green, Bräcke Diakoni
Bertil Hansson, Guldkantsrådet, Ånggårdsbacken
Ingmar Hesslefors, Bräcke Diakoni
Ingela Krantz, Skaraborgsinstitutet
Jerry Larsson, Sahlgrenska universitetssjukhuset
Ingrid Löfstaf, Bräcke Diakoni
Anders Möller, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap
Sirpa Niemi, Ale kommun
Björn Ogeus, Rehab Center Mösseberg
Per Starke, Bräcke Diakoni
Agneta Starfelt, Göteborgs stad
Katharina Stibrant Sunnerhagen, Göteborgs universitet
Margaretha Thorbjörnson, Folkuniversitetet
Ninni Trossholmen, Göteborgs universitet
Joakim Öhlén, Göteborgs universitet
Helena Östlund, Socialpolitik

GÖTEBORGS UNIVERSITET

BräckeDiakoni